

MAJOITUS- JA RAVITSEMISALA MUUTTUU

Kehityspiirteitä 1980-luvulta nykypäivään

Heikki Lankinen

Majoitus- ja ravitsemisala on keskeinen matkailutoimiala. Vaikka alan palveluiden myynti pohjautuu varsin suurelta osin myös muuhun kuin matkailun aikaansaamaan kysyntään, muodostavat sen tuottamat palvelut matkailun satelliittitilinpidon mukaan lähes kolmanneksen matkailun kokonaiskulutuksen arvosta Suomessa.

Muista matkailuelinkeinoista majoitus- ja ravitsemisala poikkeaa etenkin työvoimavaltaisuutensa suhteen. Kun satelliittitilinpidon mukaan matkailun arvonlisäyksen suhteellinen osuus Suomen kokonaistuotannosta on jotakuinkin yhtä suuri kuin matkailun aikaansaaman työllisyyden osuus maan kokonaistyöllisyydestä, on majoitus- ja ravitsemistoiminnan osuus työllisyydestä vastaavaan bkt-osuuteen verrattuna kaksinkertainen.

Alalle on lisäksi tunnusomaista sen tuottamien palveluiden kysynnän korkea tulojousto, jonka seurauksena kysyntä reagoi herkästi ostovoiman muutoksiin. Sen myötä suhdanteiden vaihtelut heiluttavat alaa useimpia muita aloja herkemmin.

Koska alan palvelut ovat suurelta osin korvattavissa kotitalouksien itse tekemällä työllä, on niiden kysyntä myös keskimääräistä hintajoustavampaa. Myyntihintojen muutokset vaikuttavat näin ollen tuntuvasti palvelujen kysyntään.

1980-luku voimakkaan kasvun aikaa

Majoitus- ja ravitsemisalan kehitystä leimasi 1980-luvulla alan palvelujen kysynnän voimakas

lisääntyminen. Vuosikymmenen alun suhteellisen hidas kasvuvauhti kiihtyi vuosi vuodelta ja ylitti loppuvuosina selvästi kansantalouden keskimääräisen kasvuvauhdin, joka sekin oli tuolloin poikkeuksellisen nopea.

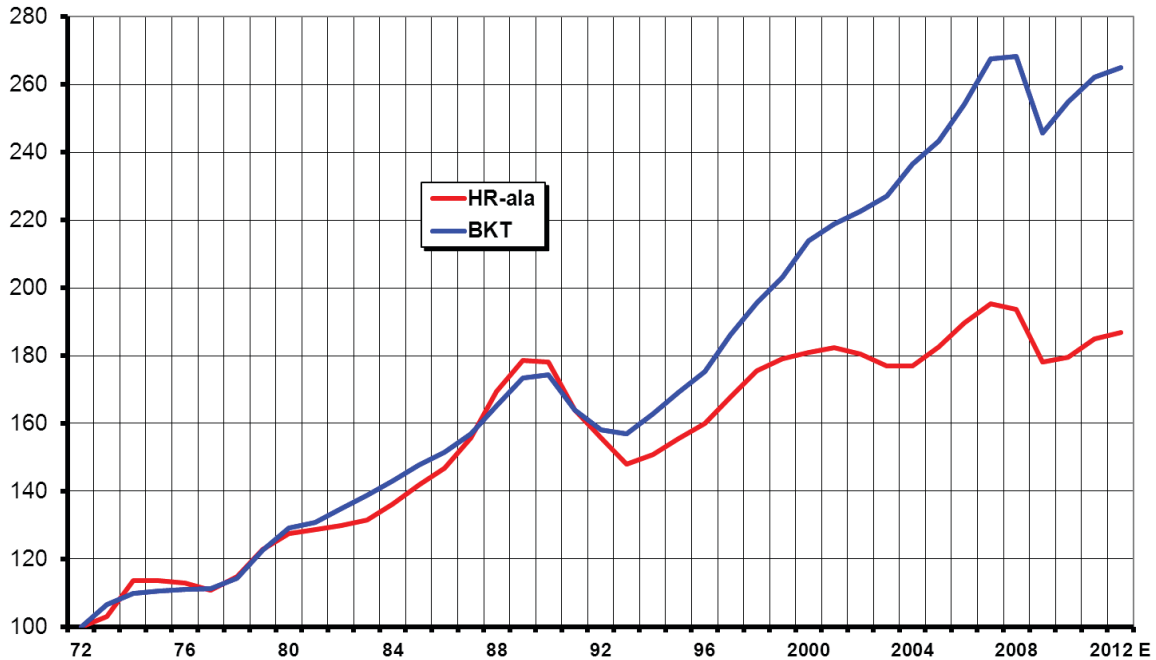
Kuluttajien ostovoiman voimakas nousu yhdistyneenä alenevaan säästämisasteeseen näkyi tulojen muutoksiin herkästi reagoivien majoitus- ja ravitsemispalveluiden kysynnässä. Se kasvoi runsaan 3,5 prosentin keskimääräistä vuosivauhtia. Näin siitä huolimatta, että kasvua jarrutti alan melko selvästi yleisen inflaatiovauhdin ylittänyt myyntihintakehitys.

Suomalaisten muun muassa lisääntyneen ulkomaanmatkailun myötä kasvaneisiin odotuksiin vastattiin entistä monipuolisemmalla ja kansainvälisesti kilpailukykyisemmällä tarjonnalla, joka lisääntyi kysynnänkin kasvua nopeammin. Niinpä alan kapasiteetin käyttöaste aleni selvästi.

Esimerkiksi vähintään viiniluvun toimivien anniskeluravintoloiden myynnin volyyymi asiakaspaikkaa kohden oli vuosikymmenen lopulla runsaat 20 prosenttia alempi kuin vuonna 1980 asiakaspaikkamäärällä mitatun tarjonnan lisääntytyä peräti runsaat 80 prosenttia. Hotellien huonekäyttöasteessa oli vastaavana aikana lähes viidenneksen pudotus, sillä huonekapasiteetti kasvoi kolmella neljänneksellä.

Kapasiteetin käyttöasteen laskusta ja voimakasta kustannuskehityksestä huolimatta alan keskimääräinen kannattavuus säilyi trendiltään lievästi nousevana.

Hotelli- ja ravintola-alan myynnin volyymin ja kansantalouden kokonaistuotannon kehitys (1972 = 100)

Lähteet: TK, Valvira, MaRa

Kuvio 1: Hotelli- ja ravintolapalveluiden kysyntä seurasi 1980-luvulla melko kiinteästi bruttokansantuotteella mitatun yleisen taloudellisen toimeliaisuuden kehitystä. 1990-luvun laman jälkeen alan myyntivolyymien nousutrendi on kuitenkin ollut kansantalouden kokonaistuotannon vastaavaa trendiä loivempi.

1990-luvun lama katkaisi nousun

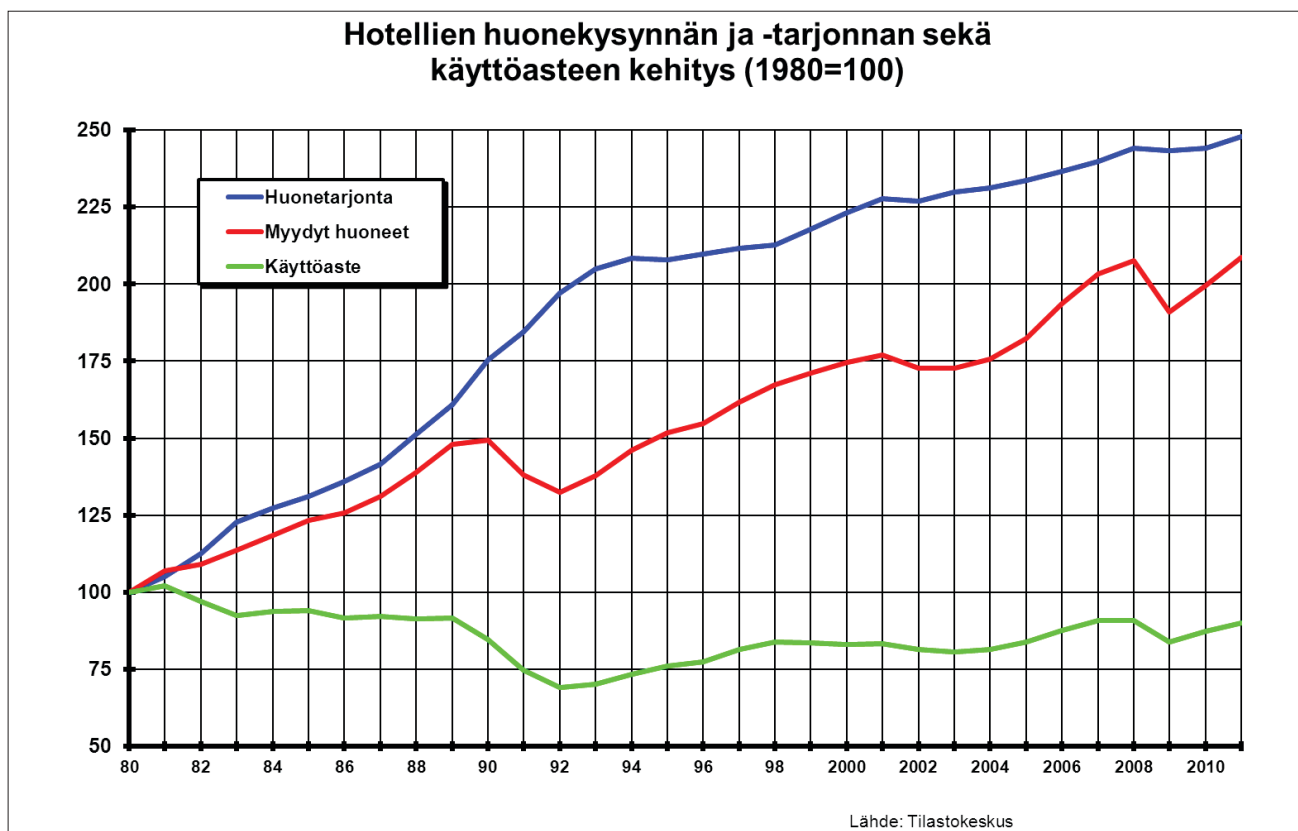
Suotuisa kysyntäkehitys taittui 1990-luvulle tullessa laman myötä jyrkäksi, useita vuosia kestäneeksi laskuksi. Alan kokonaismyynnin volyymi jäi vuonna 1993 lähes viidenneksen vuoden 1990 tason alapuolelle. Lasku oli selvästi kansantalouden kokonaistuotannon pudotusta suurempi. Kotitalouksien ja yritysten taloudellisen tilanteen romahtaminen työttömyyden, korkojen ja säästämisasteen jyrkän nousun myötä heijastui keskimääräistä herkemmin majoitus- ja ravitsemispalveluiden kaltaiseen, suurelta osin ei-välttämättömäksi koettuun kulutukseen.

Kysynnän sukelluksesta huolimatta tarjonnan nopea kasvu jatkui. Hotellitaseista majoituskapasiteettia oli maassamme vuonna 1993 noin 15 prosenttia enemmän kuin vuonna 1990. A- ja B-luvun toimivan ravintolakapasiteetin asiakaspaikoilla mitattu lisäys oli vastaavana aikana runsas viidesosa. Keskiolutilainen alainen ravintolatarjonta lisääntyi peräti kahdella kolmanneksella muun muassa monen alalta työttömäksi jääneen perustaessa oman ravintolan.

Konkurssiin haettiin lamavuosina 1991-1993 toistatuhatta alan yritystä. Konkurssit eivät kuitenkaan hotellisektorilla johtaneet yleensä tarjonnan vähenemiseen, sillä toiminta pääsääntöisesti jatkui konkurssipesän toimesta alentunein kustannuksin ja hinnoin, mikä puolestaan vääristi alan kilpailua normaalein kustannuksin tapahtuvan majoitustoiminnan epäeduksi.

Lama näkyi sekä ruoka- että alkoholimyynnin rakenteen voimakkaana muutoksena. Esimerkiksi pitsojen ja keskioluen osuudet myynnistä kasvoivat selvästi kysynnän painopisteen siirtyttyä hintalistojen halvimpaan päähän.

Lamaa seurasi kuitenkin melko nopea elpyminen. Aikavälillä 1993-1999 tapahtunut, muun muassa markan devalvoitumisen ja sähköteknisen teollisuuden vauhdittama vientikysynnän voimakas nousu toimi veturina yleiselle talouskasvulle, joka nosti alan palvelujen myynnin volyymin vuosituhannen päättyessä likimäärin 1980-luvun lopun tasolle.

Kuvio 2: Hotellien majoitustarjonnan kasvu oli varsinkin 1980-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa kysynnän kehitystä nopeampaa, mikä näkyi laskevana käyttöastekehityksenä

Myös 2000-luku vuoristorataa

Alan kasvu jatkui hidastuneena vuosituhaten vaihteessa ja kääntyi vuoden 2001 jälkeen muun muassa sotien ja kansainvälisen terrorismin luoman epävarmuuden myötä lievään laskuun 2002–2004.

Vuodet 2005–2007 olivat alalle jälleen suhteellisen ripeän kasvun aikaa, kunnes vuoden 2008 syksyllä puhjennesta kansainvälisestä finanssikriisistä seurannut syvä taantuma veti majoitus- ja ravitsemispalvelujen kysynnän vuonna 2009 runsaan 8 prosentin pudotukseen. Sen taustalla oli suurelta osin kotitalouksien säästämisasteen selvä nousu, sillä ostovoima kasvoi kyseisenäkin vuonna jonkin verran.

Lasku kuitenkin taittui jo seuraavana vuonna yleisen talousnousun ja ravintolaruoan arvonlisäveron alennuksen vauhdittamana nousuksi, joka voimistui vuoden 2011 alkupuoliskolla.

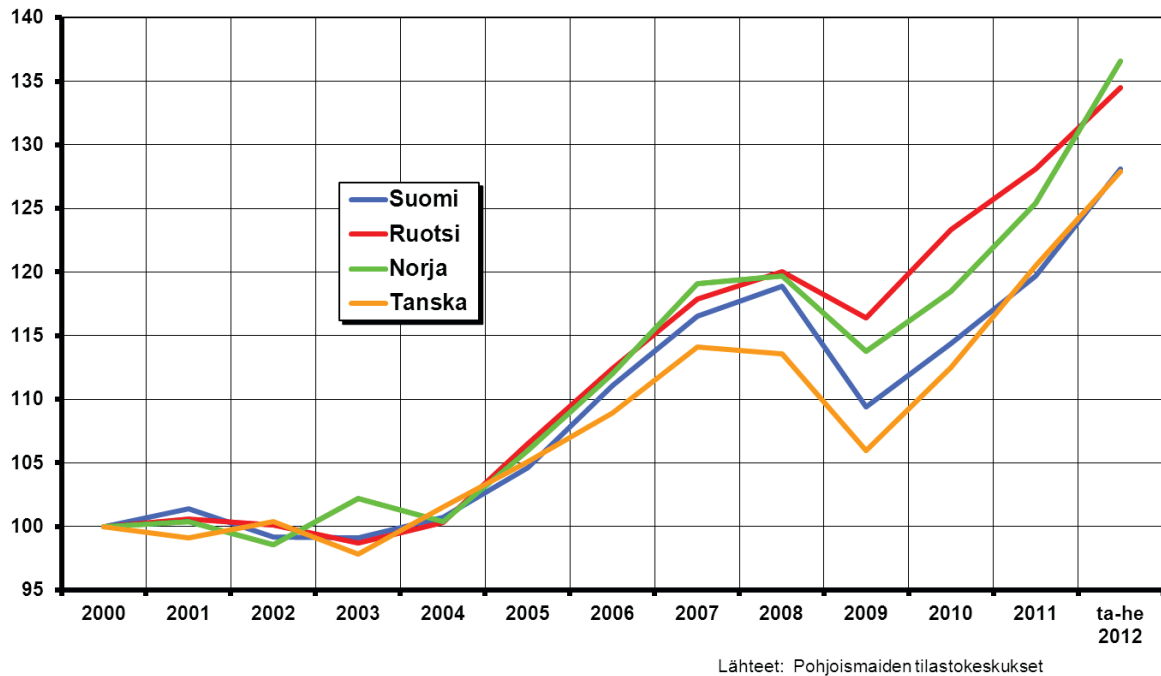
Hotellitoiminta keskittynyt ja kansainvälistynyt

Majoitusmarkkinoita on leimannut kolmen suuren operaattorin eli S-ryhmän, Restelin ja Scandicin hotellitoiminnan hallitseva osuus, joka on ollut jatkuvasti kasvamaan päin. Niinpä kun mainittujen ketjujen osuus hotellitasoisesta huonetarjonnasta oli 1990-luvun lopulla runsas kolmannes, ylitti se vuonna 2011 jo 45 prosentin rajan.

Majoitusmyynnin arvolla mitattuna osuus on mainittujen ketjujen keskimääräistä korkeampien huonehintojen ja käyttöasteen myötä ollut vieläkin suurempi: 1999 noin 50 prosenttia ja 2011 yli 55 prosenttia.

Ketjut ovat vallanneet myös vientimarkkinoita osin kansainvälisten brändien tuella, joita alkoi rantautua Suomeen 1970-luvulla. Näitä ovat muun muassa Inter-Continental, Crowne Plaza, Holiday Inn, Radisson SAS (nykyisin Radisson Blu) sekä uudempana tulokkaana Hilton.

Hotellien huonekysynnän kehitys Pohjoismaissa (2000=100)

Kuvio 3: Hotellien huonekysynnän kehitys on ollut 2000-luvulla Pohjoismaissa melko yhdenmukaista. Vuoden 2009 muita maita jyrkemmän sukelluksen myötä Suomi on jäänyt hieman jälkeen yleiskehityksestä.

Alkoholimyynni jarruttanut kehitystä

Alan myynnin volyymikehitys on jäänyt 1990-luvun loppuvuosien jälkeen melko selvästi kansantalouden kokonaistuotannon kasvuvauhtia hitaammaksi. Kehitystä selittää alkoholimyynnin supistuminen sen volyymin pudottua aikavälillä 1997-2011 kolmanneksella.

Ruoka- ja majoituspalvelujen kysyntä ovat samaan aikaan kasvaneet jokseenkin bkt:n tahdissa. Alkoholien kysynnän pudotuksen taustalla ovat olleet kulutustottumusten muutosten ohella muun muassa väestön vanheneminen, tupakkalain kiristyminen, alkoholin matkustajatuonnin vapautuminen sekä Viron EU-jäsenyys.

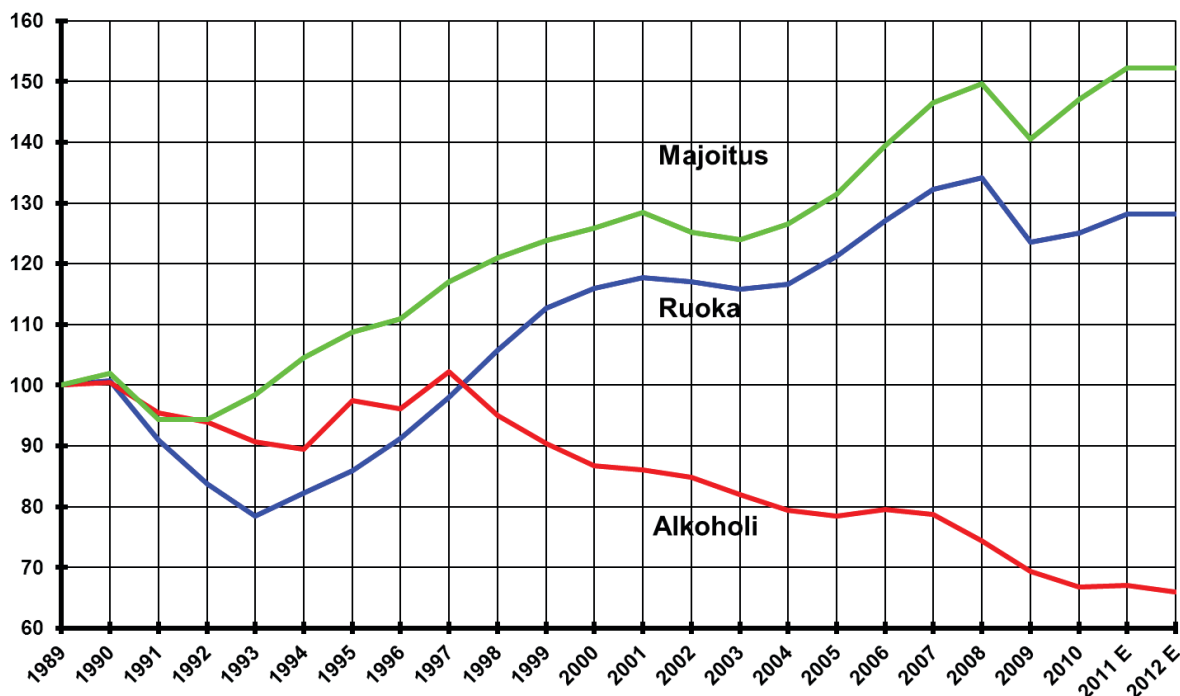
Kustannus- ja hintakehitys

Alan raaka-ainekustannuksissa tapahtui merkittävä keventyminen tuottajahintojen alennuttua tuntuvasti maamme EU-jäsenyyden myötä. Alkoholien ostohinnat notkahtivat samaan aikaan alaspäin, kun ravintola-alkoholiin alettiin vihdoinkin soveltaa alan pitkään tavoittelemaa tukkuhintajärjestelmää.

Elintarvikkeiden hinnat ovat pitkällä aikavälillä nousseet suhteellisen hitaasti. Viime vuosina kehityksessä on ollut kuitenkin havaittavissa voimistumista.

Majoitus- ja ravitsemistoiminnan korkean työvoimavaltaisuuden myötä työvoimakustannuksilla on raaka-ainekustannusten ohella keskeinen vaikutus alan hinnanmuodostukseen. 1980-luvulla palkat nousivat alalla jopa jonkin verran yleistä kehitystä nopeammin, vaikka työn tuottavuuskehitys jäi selvästi jälkeen kansantalouden tuottavuuden kehityksestä. Taustalla oli tietoinen pyrkimys

Ruoka-, alkoholi- ja majoitusmyynnin volyyymikehitys majoitus- ja ravintola-alalla (1989=100)

Lähteet: TK, Valvira, MaRa

Kuvio 4: Majoitus- ja ravitsemisalan kysynnän kolmesta pääkomponentista majoituksen ja ruuan kysynnän pitkän aikavälin trendit ovat olleet selvästi nousevia alkoholin myynnin volyymin osoittaessa laskevaa kehitystä

saada elinkeino aiempaa kilpailukykyisemmäksi muiden alojen kanssa ammattitaitoisen työvoiman rekrytoinnissa.

Työn hinnannousu näkyi alan myyntihintakehityksessä, joka ylitti selvästi yleisen inflaation. Nopeasta hintakehityksestä ja kysynnän hintajoustavuudesta huolimatta kehittyi hotelli- ja ravintolapalvelujen kysyntä 1980-luvulla yleisen taloudellisen kasvun oloissa ja alan hyödykkeiden korkean tulojouston ansiosta siis suotuisasti.

Seuraavan vuosikymmenen lama osoitti kuitenkin kouriintuntuvasti, ettei alhaisen tuottavuuden alasta voi helposti tehdä palkoiltaan kilpailukykyistä korkeamman tuottavuuden alojen kanssa. Mikä noususuhdanteessa palkkaerojen pienenemisenä mahdollisesti voitetaan, se laskusuhdanteen ja laman aikana hävitään.

1990-luvun lamavuosina hotelli- ja ravintola-alala nousi konkurssi- ja työttömyystilastojen kärkeen, vaikka alan palkkakehitys oli muiden alojen ansio-

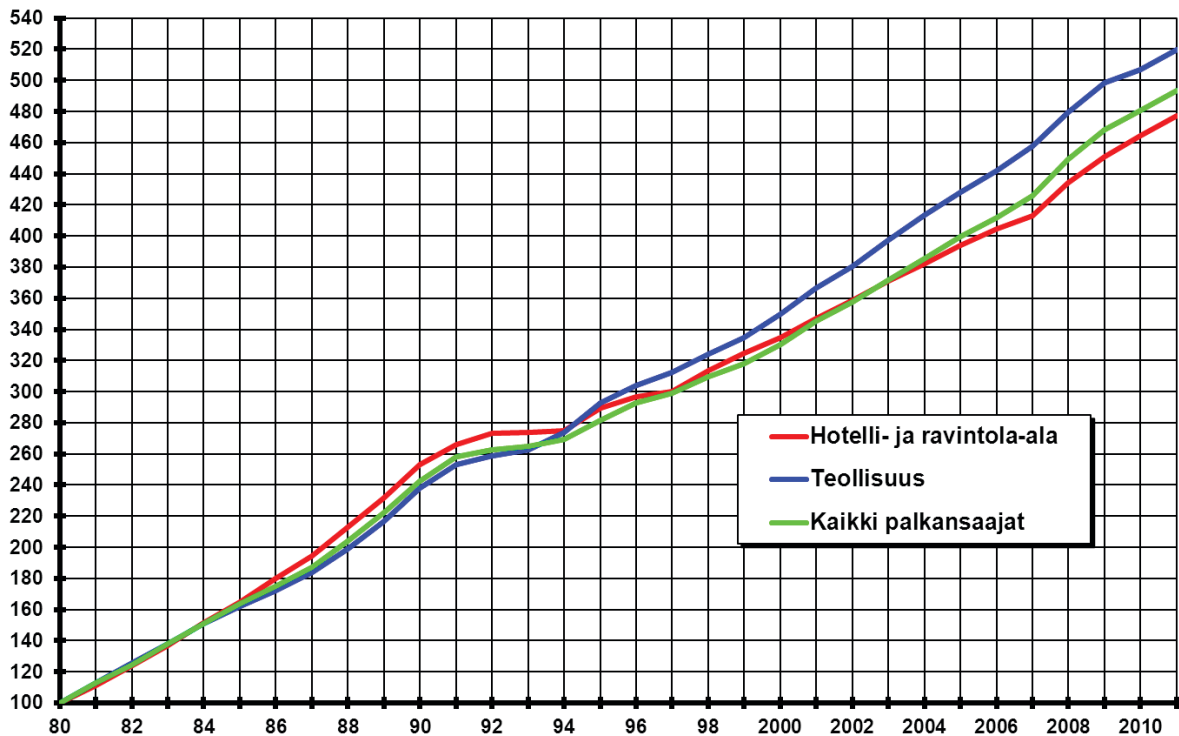
kehitystä vaimeampaa. Laman jälkeen alan palkat ovatkin nousseet hidasta tuottavuuskehitystä aiempaa enemmän myötäillen yleistä palkkakehitystä vähemmän.

EU:n tilastokeskuksen Eurostatin kokoamien tietojen mukaan Suomen majoitus- ja ravitsemisalan palkkataso sijoittuu nykyisin unionimaiden kärkipäähän.

Työn kysyntä kasvanut nopeasti

Hotelli- ja ravintola-alan työllisyys on 1980-luvun alun jälkeen kehittynyt koko kansantalouden työllisyyttä suotuisammin, vaikka alan myynnin volyyymikehitys on jäänyt 1990-luvun lopulta lähtien jälkeen maamme kokonaistuotannon kehityksestä. Syy tähän on työn tuottavuuden kehitys, joka on ollut alalla selvästi hitaampaa kuin muilla aloilla keskimäärin.

Hotelli- ja ravintola-alan, teollisuuden ja kaikkien palkansaajien ansiokehitys (1980=100)

Lähde: Tilastokeskus

Kuvio 5: Majoitus- ja ravitsemisalan ansiokehitys ylitti 1980-luvulla yleisen palkkakehityksen. Sen jälkeen kehitysero on tuottavuuskehityksen eroja heijastellen ollut päinvastainen.

Työpanosta ei ole alalla mahdollista korvata pääomalla samaan tapaan kuin muilla aloilla keskimäärin. Alan palvelujen tuotannon kasvu sitoo näin ollen työpanosta muiden alojen tuotannon kasvua enemmän.

Alan työpanoksen kasvua on osin vauhdittanut myös palvelujen kysynnän rakennemuutos 1990-luvun puolivälin jälkeen työvoimavaltaisten ruoka- ja majoitusmyynnin kasvaessa vähemmän työpanosta sitovan alkoholimyynnin samaan aikaan supistuessa.

Työllisyys reagoi herkästi suhdanteiden muutoksiin

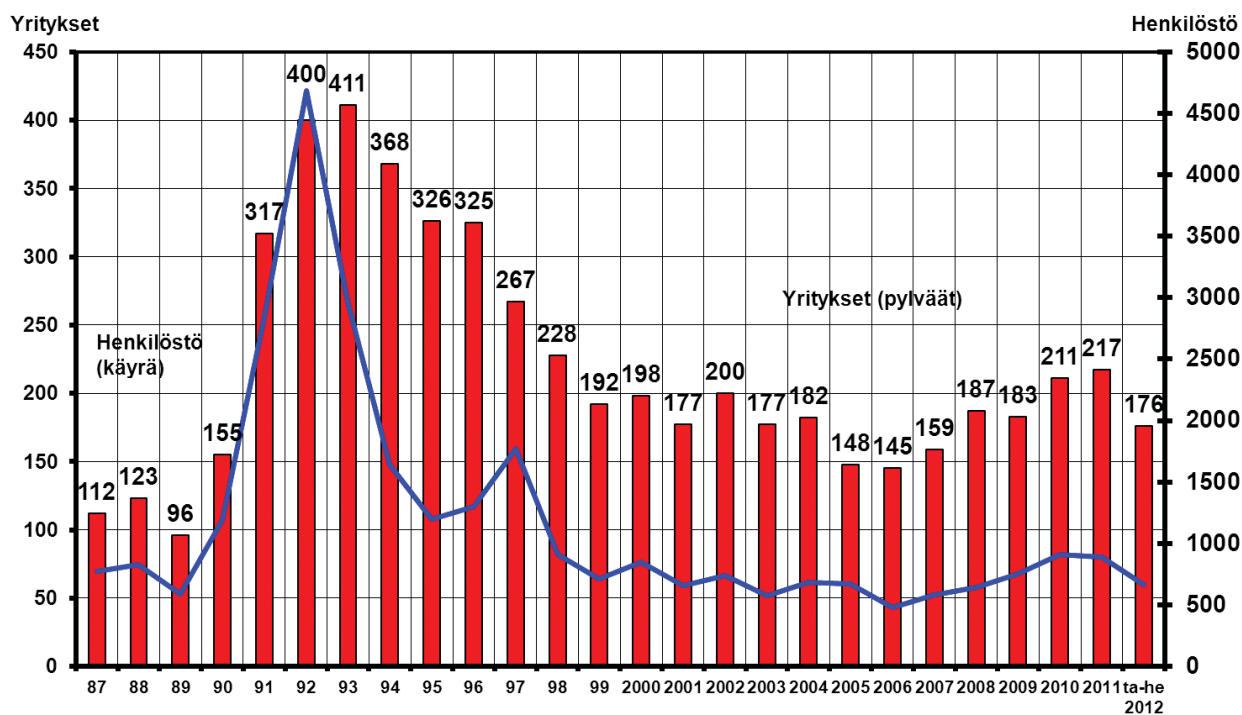
Alan työllisyyden kehitykselle on ollut leimautavaa myös muita aloja voimakkaampi suhdannevaihtelu. Kun esimerkiksi 1980-luvun vauhdikkaan talouskasvun vuosina alan tehdyt työtunnit lisääntyivät selvästi koko kansantalouden työtunteja

nopeammin, oli työn kysynnän pudotus alalla seuraavan vuosikymmenen lamavuosina yleistä työpäntöksen supistumista suurempi. Kehitystä kärjisti 1990-luvun alkuvuosina alan palveluiden kysynnän romahduksen ohella se, että alan tuottavuus kääntyi ajanjaksona 1992-1994 poikkeuksellisen voimakkaaseen, keskimäärin lähes kuuden prosentin vuosinousuun. Niinpä alan tehdyt työtunnit vähenivät lamavuosina peräti neljänneksen.

Vuosien 2008-2009 taloustaantumassa alan työpanos ei supistunut likimainkaan alan palvelujen kysynnän laskua vastaavasti yritysten pyrittäessä pitämään nopeaan elpymiseen luottaen kiinni työvoimastaan. Taustalla oli ilmeisesti osin myös pelko väestön vanhenemisen myötä lähivuosina kärjistäväksi ennakoitusta työvoimapulasta.

Seurauksena oli työn tuottavuuden selvä aleneminen. Taantumien hellitettyä tuottavuus lähti jälleen nousuun, mikä puolestaan hidasti työn kysynnän lisääntymistä.

Konkurssiin haettujen yritysten ja uhanalaisten työpaikkojen määrä hotelli- ja ravintola-alalla

Lähde: Tilastokeskus

Kuvio 6: Suhdannevaihteluiden vaikutukset alaan näkyvät selvästi konkurssitilastoista

Tuottavuuden kasvu vaikeaa 2000-luvulla - taso kuitenkin EU-maiden kärkipäässä

Suomen majoitus- ja ravitsemisalalan työn tuottavuus sijoittuu tasoltaan nykyisin EU-maiden kärkipäähän. Taso saavutettiin pitkälti 1980-luvun loppupuoliskon ja 1990-alkupuoliskon tuottavuuskasvun myötä, joka oli tuolloin selvästi voimakkaampaa kuin useimmissa kilpailijamaissamme.

Sen taustalla oli kireän kilpailun ja alan työvoiman koulutustason nousun ohella tuolloin harjoitettu palkkapolitiikka, jonka seurauksena meillä alan ansiotaso kohosi 1980-luvulla siis yleistä ansiökehitystä nopeammin. Työn hinnan nopea nousu pakotti maksimoimaan tuottavuuden, koska tuota nousua ei voitu siirtää kokonaan myyntihintoihin ilman että se olisi jarruttanut liiaksi palvelujen kysyntää.

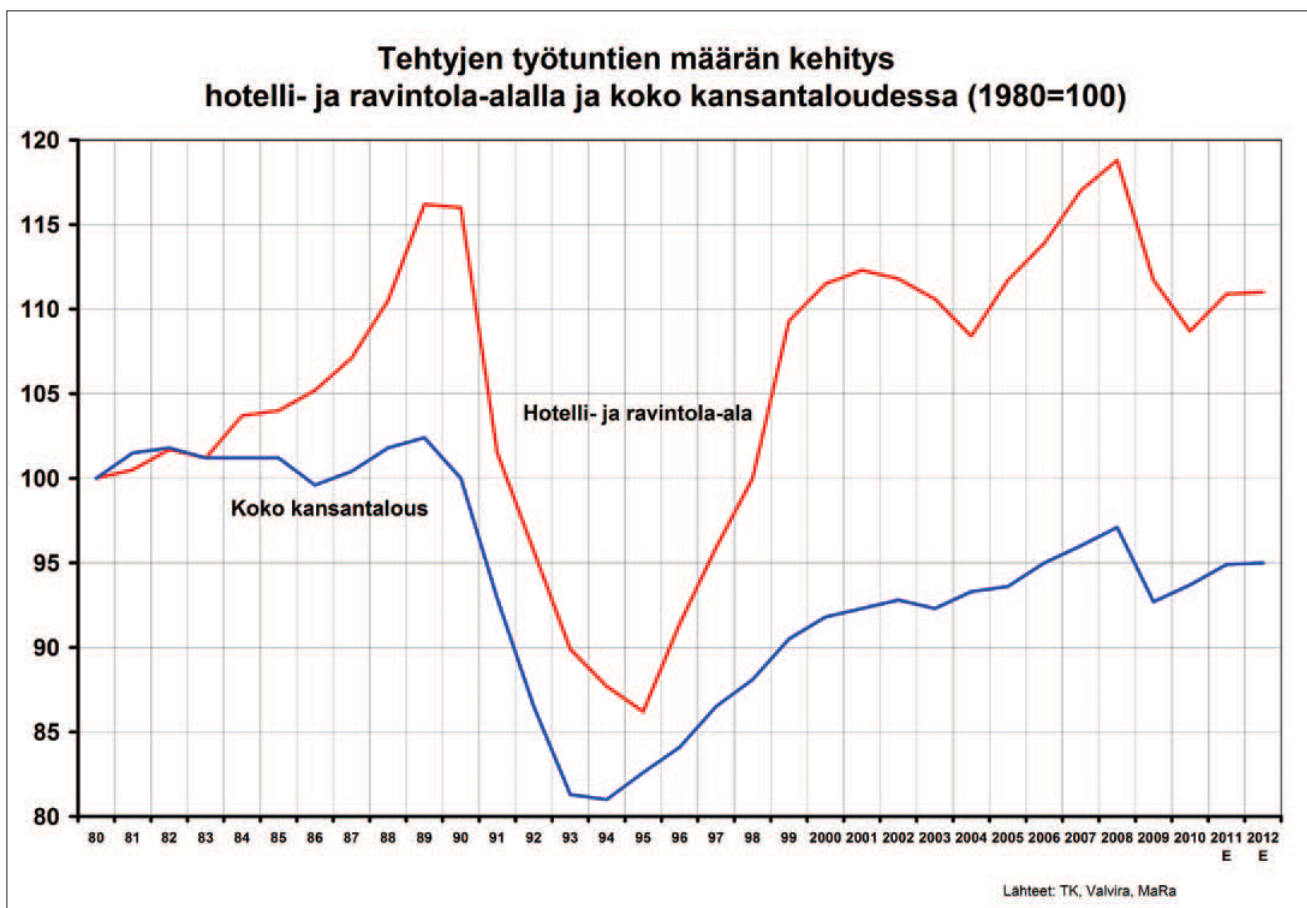
Tuottavuuden nopeaan kasvuun myötävaikuttivat varsin merkittävästi myös 1990-luvun lama, joka kiristi tuottavuusponnistelut äärimmilleen ja jonka

myötä suuri joukko tuottavuudeltaan heikkoja yrityksiä poistui markkinoilta. Ilmeisesti pitkälti juuri laman aikana tapahtunut poikkeuksellisen voimakas tuottavuuskasvu selittää sitä, että vuoden 1995 jälkeen tuottavuuskehityksen trendi on ollut vain aavistuksen verran nouseva.

Vuokratyön käyttö kasvuun

Kuluvalla vuosituhanhella alan työpanoksen kehitystä on leimannut vuokratyön lisääntyvä käyttö. Sillä on pyritty tasaamaan alan palveluiden kysynnän vaihteluista johtuvia heilahteluja työn kysynnässä, koska palveluita ei voi teollisuustuotteiden tapaan tuottaa varastoon.

Enimmillään vuokratyöpanoksen osuus alan

Kuvio 7: Majoitus- ja ravitsemisalalla työn kysyntä on noussut yleiskehitystä nopeammin. Kysynnän suhdannevaihtelut ovat kuitenkin olleet alalla melko suuret.

palkkatyöpanoksesta on ollut lähes kymmenyksen luokkaa. Taantumavuosi 2009 osoitti, että vuokratyöpanos sopeutuu varsin herkästi alan palveluiden kysynnän muutoksiin, sillä sen käyttö supistui tuoloin selvästi alan yrityksiin suorassa työsuhteessa olevan työvoiman käyttöä tuntuvammin.

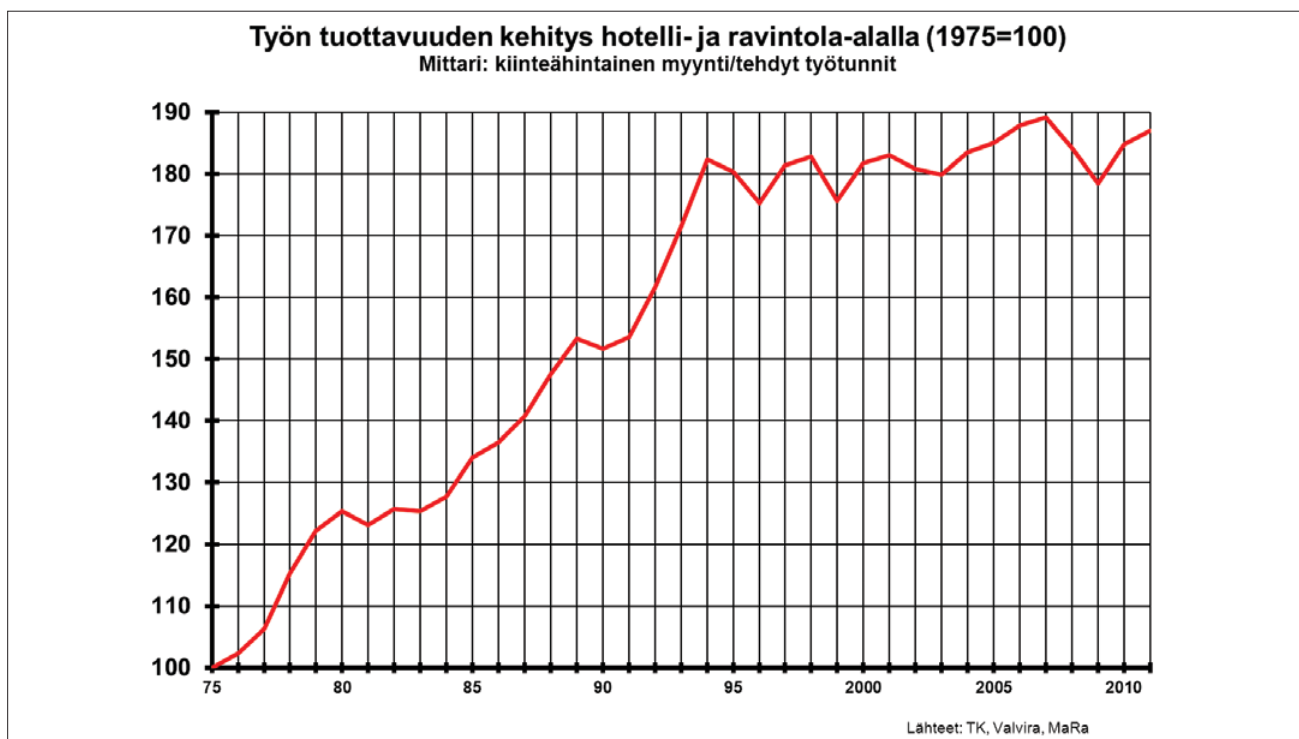
Alan hyödykeverotuksessa nousua ja laskua

Verotus on kustannusten ohella keskeinen alan hintatasoon vaikuttava tekijä. Sen merkitys alan kansainväliseen kilpailukykyyn on EU-jäsenyytemme sekä integraation laajenemisen ja syvenemisen myötä jatkuvasti kasvanut.

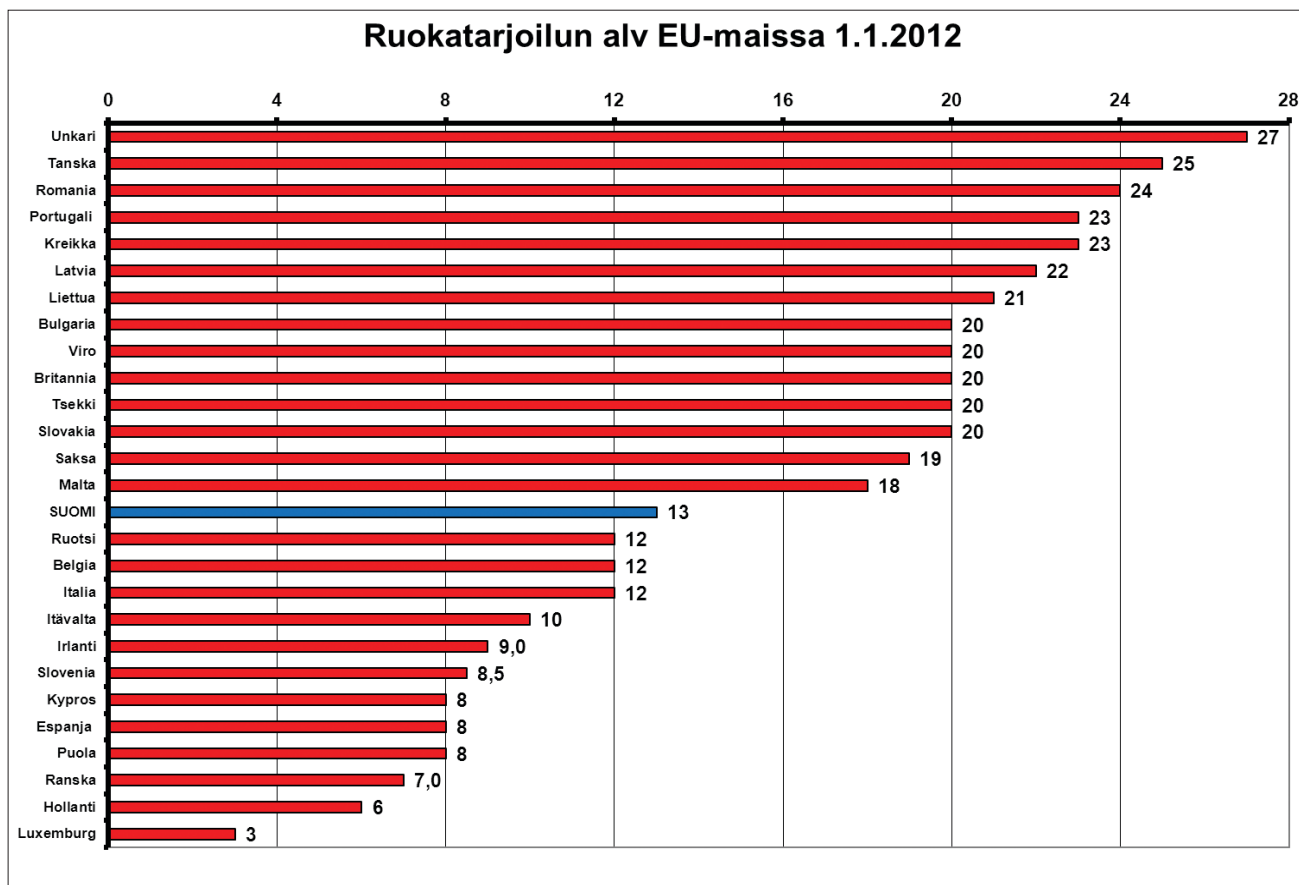
Ravintolaruuan arvonlisävero alenee

Ruokatarjoilun arvonlisäverokohtelu oli 1990-luvun puolivälistä vuoden 2009 syksyyn asti eräs keskeisimmistä hotelli- ja ravintola-alan edunvalvonta-asioista. Tällaiseksi se muodostui, koska Suomi ei EU-jäsenyysneuvotteluidensa yhteydessä tullut vaatineeksi poikkeuslupaa normaalia arvonlisäverokantaa alemman ruokatarjoilun verokannan soveltamiselle.

Elinkeinon vuosikausia jatkuneet ponnistelut ravintolaruuan verokohtelun saattamiseksi kilpailukykyiseksi kaupan ruokamyynnin kanssa tuottivat tulosta, kun Ecofin-kokouksessa maaliskuussa 2009 ravintolapalvelut hyväksyttiin niiden palveluiden piiriin, joihin voitaisiin soveltaa alennettua arvonlisäverokantaa. Budjettiriihessä elokuun lopulla 2009 Matti Vanhasen toinen hallitus teki päätöksen ruokatarjoilun alv:n alentamisesta heinäkuun 2010 alusta 13

Kuvio 8: Majoitus- ja ravitsemisalan työn tuottavuus kasvoi nopeasti 1990-puoliväliin asti. Sen jälkeen trendi on ollut vain lievästi nouseva.

Kuvio 9: Vuoden 2010 alennuksen myötä ravintolaruuan arvonlisävero putosi Suomessa EU-maiden kärkipäästä hieman niiden keskitason alapuolelle.

prosenttiin eli samalle tasolle kaupparuuan kanssa.

Veronalennuksen vaikutukset ravintolaruuan kysyntään alkoivatkin näkyä lähes välittömästi. Myynnin volyymi, joka vielä vuoden 2010 alkupuoliskolla jäi edellisvuoden tason alapuolelle, vauhdittui – osin myös yleisen talouskehityksen voimistumisen vaikutuksesta – vuoden loppupuoliskolla noin viiden prosentin nousuun, joka jatkui vuoden 2011 alkupuolella.

Alkoholiverotus EU:n kireintä

Keskustelu Suomessa sovellettavan alkoholiverotuksen muutostarpeesta vilkastui huomattavasti EU-jäsenyytemme myötä maamme sitouduttua siirtymään vuoden 2004 alkuun mennessä alkoholin matkustajatuonnissa unionimaiden normaali-kiintiöihin, mikä merkitsi käytännössä tuontikiintiöiden poistumista.

Aiheen keskusteluun antoi se, että meillä alkoholiverotus edusti kireydessään EU-maiden huippua. Veron säilyttäminen tällaisena tuontikiintiöiden poistuessa ja Viron tullessa EU:n jäseneksi koettiin uhaksi paitsi valtion verotuloille ennen kaikkea kotimaisten alkoholielinkeinojen kilpailuedellytyksille ja työllisyydelle.

Alkoholiveroa kevennettiin maaliskuussa 2004 keskimäärin 33 prosenttia, minkä myötä maamme sijoitus alkoholin verottajana tilapäisesti aleni. Veronalennuksella pystyttiin hillitsemään alkoholin matkustajatuontia siten, että absoluuttialkoholina mitaten tuonti oli vuonna 2005 kaksinkertainen vuoden 2003 tasoon verrattuna. Sen jälkeen toteutetut veronkorotukset ovat kuitenkin nostaneet Suomen jälleen EU:n kireimmän alkoholiverotuksen maaksi.

Kulutusverotuksen kiristäminen matkailun kasvun uhka

Viime vuosina on julkaistu useita, Suomen verotusta kriittisesti tarkastelevia raportteja, joissa esitetään verorakenteeseemme muutoksia. Niissä tuodaan perustellusti esiin globalisaation aiheuttamat paineet nykyiseen verotukseemme.

Kuitenkin arvonnäköverotuksen kohdalla näitä paineita yleensä vähätellään toteamalla, ettei alv ole kovin herkkä talouden globalisaation asteelle. Näin varmaan yleisesti ottaen onkin. Syy vähätellyyn voi olla kuitenkin myös se, että tavoitteena on verotuksen painopisteen muuttaminen työn verotuksesta kulutuksen verottamiseen.

Tällaisella painopisteen siirrolla uskotaan olevan positiivisia vaikutuksia työllisyyteen, tuotantoon ja kulutukseen. Oikein toteutettuna sillä voikin olla tämänsuuntaisia seurauksia. Liian kaavamainen kulutusverotuksen kiristäminen saattaa kuitenkin johtaa päinvastaisiin talous- ja työllisyysvaikutuksiin.

Mikäli Suomi haluaa jatkossa ottaa osansa kansainvälisen matkailun kasvusta, sillä ei ole matkailuhyödykkeiden kohdalla varaa poiketa ylöspäin kilpailijamaiden verotasosta. Matkailu on tulevaisuuden elinkeino, joka pystyy luomaan työpaikkoja tasaisesti ympäri maata – teollisuuden siirtäessä tuotantoaan yhä enemmän rajojemme ulkopuolelle. Tällaista potentiaalia ei ole viisasta vaarantaa veronkorotuksilla.

Heikki Lankinen

Valtiotieteen kandidaatti

Tutkimus- ja edunvalvontatehtävissä matkailu- ja ravintola-alan etujärjestöissä 1974-2012

Jäänyt 2012 eläkkeelle Matkailu- ja Ravintolapalvelut ry:stä